

NÁLEZY NA DNĚ BĚLČICKÉHO RYBNÍKA

Na letošní rok po dlouhé době připadlo čištění a oprava návesního rybníka v Bělčicích. Vypuštění rybníka byla událost, na kterou jsem jako obyvatel Bělčic a historik zabývající se místními dějinami a kulturou dlouho se zájmem čekal. Ústní tradice totiž do míst dnešního čp. 2 a 13 stojících na břehu kladla tak zvanou tvrz, tedy opevněné středověké sídlo nižší šlechty. Ze vzpomínek pamětníků se vědělo, že se při úpravě rybníka v 60. letech na jeho dně v blízkosti tvrziště objevily do dna zapuštěné dřevěné trámy, kterými bagr nemohl pohnout. Brzy po vypuštění rybníka v září 2017 se na jeho dně pod vrstvou bahna tyto trámy opět objevily.

Než se však podíváme na to, co se na dně a v okolí bělčického rybníka objevilo, je nejprve potřeba trochu nastínit historické souvislosti. Bělčice tak jako řada jiných obcí v našem okolí vznikly pravděpodobně již ve 13. století. Zapříčinila je cílená expanze obyvatel tzv. středověká kolonizace, která postupovala z úrodnějších nížin do vyšších poloh, kde hledala příhodná místa k založení sídel. Vsi byly zakládány králem, církví i šlechtou. První

písemné zmínky o vsích v našem okolí pocházející většinou až z 2. poloviny 14. století vydávají informace o již zavedených vztazích a fungujících vsích. Například první zmínka o Ostředku v Deskách zemských nás zápisem z roku 1356 informuje o sporu, který měl Slávek z Ostředka společně se Ctiborem z Vlkova o majetky v Tupadlech s Osvaldem z Čáslavi. První zmínka o Bělčicích je z roku 1391 (resp. 1385) v souvislosti s nedalekým Vestcem, kdy Markéta manželka zemřelého Mikuláše z Vestce obhájila své právo na dědictví ze vsí Bahnov (zaniklá ves v okolí Kozmic), Čakov, Lhota (dnešní Kácova Lhota), Vlkov a Bělčice, vše dosvědčuje svým věnem z roku 1385. Na těchto i následujících zápisech je vidět náznak držby nižší šlechty ve středověké společnosti. Tito šlechtici, zvaní vладыkové, zemani nebo rytíři jsou často v zápisech uváděni se svým predikátem – přídomkem uvádějící jejich držbu. Ta se v závislosti na jejich bohatství mohla vztahovat k tvrzi nebo jen svobodnému statku, stejně tak držba vsí mohla zahrnovat jen část jejich hospodářských jednotek, usedlostí zvaných dvory kmetců odvá-

Katastrální mapa, modře vyznačen rozsah vodní plochy před úpravou rybníka, žlutě současný rozsah, šipky směřují na místa nálezů, tvrziště v kruhu.

Stav po vypuštění rybníka, v dolním rohu očištěné zčernalé trámy zapuštěné do dna, 9. 9. 2017.

dějící úroční platy. Mnozí šlechtici byli povinni splňovat tzv. manské povinnosti k blízké královské, církevní nebo šlechtické instituci. Závazek převážně spočíval v povinnosti dostavit se ve zbroji, případně s doprovodem ke službám nebo k jiným účelům, jako např. hlídání cest či vodních toků. Hospodářství a výživu tvrze zajišťovaly tzv. poplužní dvory, které stávaly v jejich blízkosti. Samy tvrze pak měly hlavně obrannou, obytnou a skladovací funkci většinou jen s nejnужnějším hospodářským zázemím, svou roli však zde hrála také funkce reprezentační. Obranu nejčastěji zajišťoval vodní příkop a valy, které tvrz stojící na přirozeném či umělém návrší obklopovaly. Tyto fortifikace však nebyly schopné čelit větším útokům, natož obležení, maximálně drobným lokálním nesvářům, lapkům a divoké zvěři. V našem blízkém okolí je nápadná koncentrace tvrzí kolem cest, které od jihu směřují k brodu na řece Sázavě v Chočeradech. Směrem na Benešov to jsou: Hrádek, Bělčice, Kozmice a Soběhrdy, směrem na Divišov: Vestec, Ostředek a Křešice. Příslušníci místních tvrzí spolu byli často spřízněni pokrevně nebo ekonomicky. To můžeme vidět i na dalším zápise v Deskách zemských zmiňujícím Bělčice k roku 1395, kdy zde zemřel Tomáš. O jeden lán polí se přihlásila Jindra z Bělčic, která jej uhájila proti Mojkovci z Křešic a jeho bratru Mikši řečenému Zúl. V souvislosti s Mojkovým bratrem, Mikšem neboli Mikulášem zvaným Zúl a jeho synem Janem, se setkáváme i dále, ale v jiných souvislostech. A to, když na konci 14. století využili nastalé anarchie v době

zajetí krále Václava IV. a vytvořili početnou skupinu lapků, kteří se uchýlili k loupežným přepadením podél cest. V Popravčí knize pánů z Rožmberka se v četných záznamech dočteme o loupežích koní, sukna i peněz, které Zúl a jeho společníci brali. Mezi nimi nacházíme „holomky“ větších pánů jako pana Ondřeje z Dubé, Příšňaka z Kozmic nebo střelce Vádka od Ahníka z Křešic, který byl Zoulovým strýcem. V zápise z roku 1397 nalézáme mezi lapky i Procka z Bělčic, který spolu s ostatními pobral koření mezi Prahou a Benešovem. Po návratu krále Václava IV. ze zajetí v listopadu 1403 však Zúl nepřestal se svými loupeživými výboji a dokonce se zmocnil významného hradu Dubá. V červnu roku 1404 proti němu král vyslal zemskou hotovost pod vedením arcibiskupa Zbyňka Zajíce z Házmburka, která jej na hradě Dubá oblehla a zajala. Jeho druhé sídlo – Hrádek nedaleko dnešního Hrádku Komorního, kterého se zmocnil již dříve srovnala se zemí. Zúl byl společně s padesáti druhy exemplárně potrestán, když byl 9. července se svými společníky v Praze pověšen a jeho statky propadly králi. V souvislosti s těmito událostmi jsou zajímavé dva jinak běžné zápisy v Knihách svolacích. Dne 19. května 1404 je v Kouřimi svolána odúmrť po Ryškovi z Bělčic a hned v následujícím zápise je svolána odúmrť po Markétě z Vestce, o jejich dědictví se nikdo nepřihlásil, a proto propadlo králi. Zmíněná Markéta je však pravděpodobně jiná osoba, než Markéta vdova po Mikuláši z Vestce, ta je totiž uváděna ještě v roce 1410, kdy v Semtině u Olbra-

Očištěné dno se základem kamenné zdi, s níž lícuji uříznuté dubové trámy ztužené šikmými vzpěrami 18. 10. 2017.

Boční pohled směrem k jihu.

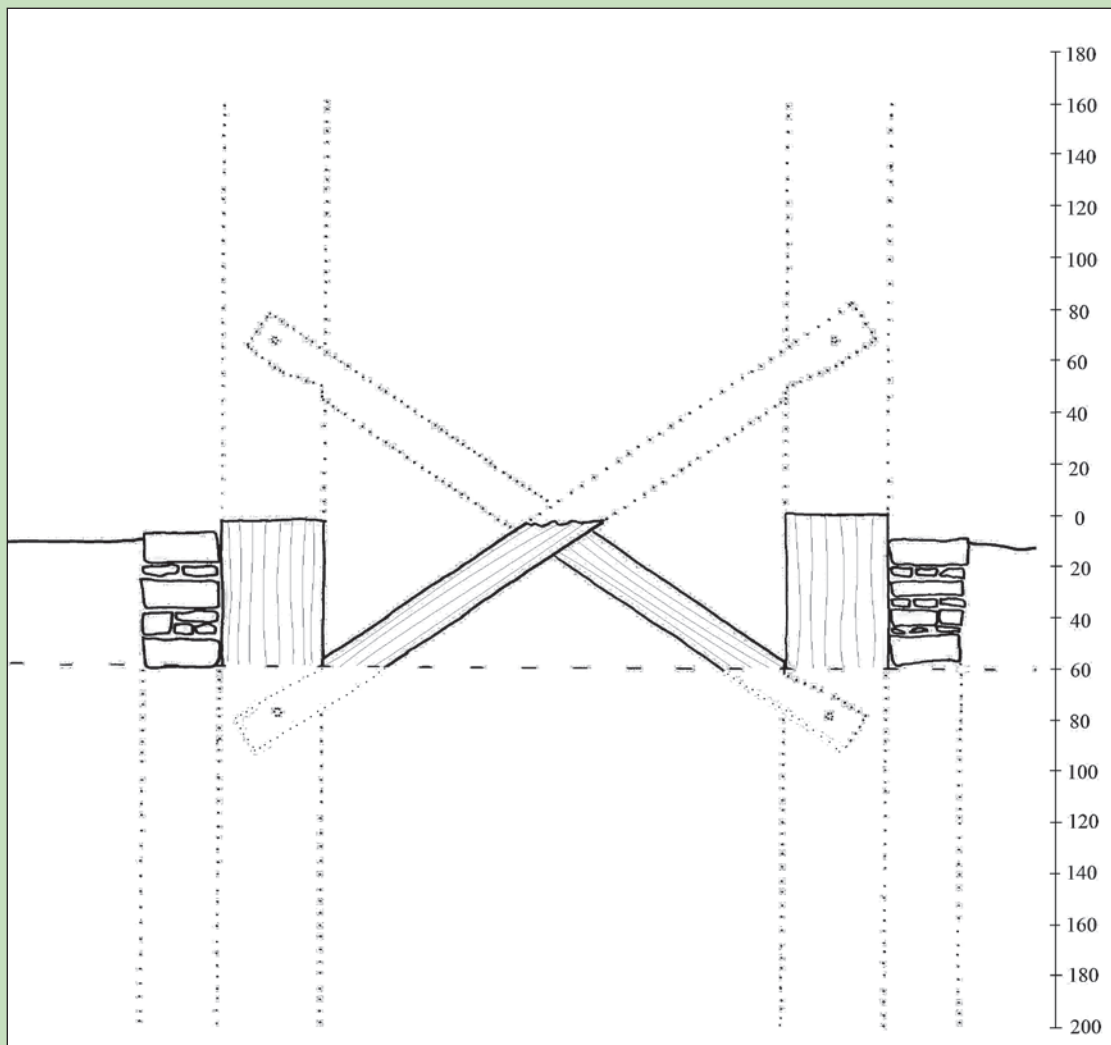
movic zemřel Otík syn Alberta, který držel vsi Semtín, Lhotu, Bahnov, Čakov, Bělčice, Vlkov a Žabonosy. Markéta zde obhajuje své právo na dědictví ve vsích Vestec, Lhota, Bahnov, Čakov, Vlkov a Žabonosy. V roce 1414 v zápise v Deskách dvorských vystupuje jako svědek Zdeňka a Mojka z Ostředka, držitelů ostředecké tvrze, Procek z Bělčic. Během 15. století a po následných husitských nepokojích se drobnější državy nižších šlechticů začínaly scelovat v rukou bohatších pánů, nepřekvapí proto, že další zmínky o držitelích psaných po Bělčicích dále nenalzáme. Na začátku 15. století již nedaleko zpuštěného Hrádku stál nový hrad, zvaný Veselé (později Komorní Hrádek), jenž byl v držení Racka Kobylu z Dvojic. Po jeho smrti pravděpodobně v roce 1422 převedla Anna z Úlibic své věno činicí hrad Veselé, mlýny, lesy, řeku, vsi Chocerady, Vráž a Vdolince (dnešní Údolnice) na Viléma Kostku z Postupic, který svobodně držel vsi Bělčice, Čakov a Bučinu. Po smrti Viléma přechází jeho statky na syna Bohuše Kostku, který zakoupil i sousední hrad Dubou. Po jeho skonu statky přechází na jeho syna Zdeňka Kostku. K roku 1466 se staré letopisy zmiňují, že v době bouřlivých bojů Jiřího Poděbradského s opozicí byly dobyty, vypáleny a pobořeny hrady pana Kostky Hrádek, Dubá a Zlenice. V roce 1525 je v odhadu panství Komorní Hrádek poprvé písemně zmíněna bělčická tvrz, již však jako pustá tvrz s příkopem a pustým poplužním dvorem.

Tolik tedy k nejstarším dějinám obce a stručnému úvodu do problematiky tvrzí a jejich držby. Přístupme nyní k popisu terénní a nálezové situace. Tvar návesního rybníka v Bělčicích byl v 60. letech 20. století po úpravě obetonováním výrazně zmenšen. Před vybudováním dálnice, která strhla některé prameny, měl rybník vedle dolního přítoku z místního prameniště ještě přítok horní, který přitékal skrz rybníky na zahradách čp. 11 a čp. 12. Kamenné rozvaliny tvrze zasahovaly do rybníka jako prodloužený kulovitý výběžek, který po přestavbě v 60. letech zmizel. Po vypuštění rybníka v září tohoto roku se na jeho dně objevily dva masivní do dna zapuštěné otesané trámy a mezi nimi třetí jakoby rozlámaný trám. Tesané hraněné trámy o stranách cca 30 x 40 cm jsou vzdáleny cca 120 a 140 cm od západní hrany rybníka, kde stojí čp. 2, vnitřní vzdálenost trámů činí 180 cm. Třetím trámem byly ve skutečnosti dva šikmé protínající se trámy. Situace pro laika nepříliš zajímavá však přináší velice důležitý informační materiál. Dřevo uložené pod vodou díky nepřístupu vzduchu nepodléhá tak silné degradaci. V tomto případě, kdy se jedná o dub, je voda dokonale zakonzervuje, reakcí železitých složek obsažených v podzemní vodě s tříslovinami ve dřevě získává černou barvu a postupem věku tvrdne a kamenní. Pro archeology pak představuje nesmírně cenný materiál,

protože porovnáním přírůstků letokruhů se dá velice přesně určit jeho stáří. Nejdůležitější je pak poslední podkorní letokruh, který určuje rok skácení stromu a to až s přesností na roční období daného roku. Díky dobře zachovaným trámům bylo možné odebrat vzorek pro dendrochronologické datování. Z odebraného vzorku se dalo vyčíst, že se jednalo o dub, který rostl více než 125 let. Poslední datovaný letokruh byl z roku 1311, k tomu je třeba přičíst 5 až 25 letokruhů bělového dřeva, které se nedochovaly. Datování jsme chtěli zpřesnit odběrem vzorku z dalších trámů, při jejichž očišťování jsme narazili na základovou zeď o tloušťce 70 cm spojenou na vápennou maltu, se kterou trámy lícovaly. Po odtoku vody a očištění dna rybníka se vyjevila velice zajímavá situace. Zdivo bylo založeno do kraje rybníka tak, že objekt vystupoval třemi zděnými stěnami do vodní plochy. Trámy zapuštěné do dna, které lícují se základovou zdí, byly navíc ztuženy šikmými vzpěrami – tzv. ondřejským křížem. (Trámy byly nejspíš při posledním čištění zkráceny v místě křížení tak, aby nepřekážely pracím.) Toto ztužení mělo jistě svůj konstrukční význam, kolmo zapuštěné trámy díky němu mohly být mnohem vyšší a mohly tvořit součást nějaké další konstrukce. Nepravděpodobnější se zdá vstupní objekt, snad brána, ke které přes vodní příkop nejspíš vedl dřevěný mostek. V okolí

Středověká zlatá přezka.

Rekonstrukce ondřejského kříže, plnou čarou odhalené konstrukce, tečkovaně doplněný rozsah.

kamenných základů bylo nalezeno jen několik středověkých keramických nálezů a překvapivě drobná nezdobená zlatá přezka také středověkého původu. Zdálo, že plocha již neposkytne další objevy, ale další překvapení přišlo se stavebními komplikacemi stavitele. Při kopání základu pro novou betonovou hráz se stará betonová hráz v místě nepevných naplavenin odtrhla a odhalila nejstarší hráz skládanou z kamene a šedomodrého jílu. Následně byla celá stará hráz strhnuta, a tím se objevil vlastně podélný řez původní hrází odhalující podloží s šedomodrymi a okrovými jíly, jílovitými písky, naplaveninami a vrstvami novějších náspů a zásypů silnice. Pod zásypy a naplaveninami byly v ose naproti základům odrytých v rybníce objeveny dva zahlobené objekty zaplněné zuhelnatělým dřevem a několika zlomky středověké keramiky. Tyto objekty by mohly být součástí

konstrukce, která překonávala vodní příkop od kamenných základů a vycházela v místech, kde dnes stojí čp. 15, jež je v ideální pozici bývalého poplužního dvora.

Nalezené kamenné základy s dřevěnými trámy a navazující situace v hrázi rybníka jsou pozoruhodným a v lokálních dějinách významným nálezem. O podobných situacích odhalující přístupové a vstupní objekty středověkých tvrzí totiž i přes řadu výzkumů z různých lokalit nevíme příliš mnoho. Zachovaná konstrukce tzv. ondřejského kříže je nález, který je v běžném archeologickém prostředí unikátní. Díky dendrochronologii můžeme konstrukci datovat do první poloviny 14. století, čímž se řadí do starší fáze výstavby našich tvrzí. Zánik tvrze pak můžeme předpokládat o století později, kdy jej mohly zapříčinit události spojené s působením loupeživých rytířů Jana a Mikše Zúla (1404), stejně tak

jako později bouřlivé události husitských válek (1419 – 1434) nebo události pozdější, kdy se proti králi Jiřímu z Poděbrad zformovala katolická Jednota zelenohorská vedená Zdeňkem Konopištským ze Štemberka (krátce po roce 1465). Bělčický nález upozorňuje na bohatou a zajímavou středověkou historii našeho kraje, jejíž relikty jsou v krajině stále patrné v podobě kostelů, zřícenin hradů, tvrzišť, úvozových cest ale i v samotných vesnicích, jejichž větší usedlosti stojí na svém místě často

již od středověku. Proto je třeba při zemních pracích i stavebních úpravách vést tuto skutečnost v patrnosti a být pozorní a ideálně zásahy hlásit příslušné instituci, v našem případě archeologům Muzea Podblanicka v Benešově. Zamezíme tak ztrátě našich nejstarších památek, aniž by před tím nebyly prozkoumány, a přispěly tak k poznání historie našeho kraje a domovů.

Ernest Fábik

Vodní dům je nejoblíbenějším turistickým cílem

Vodní dům zvítězil v soutěži DestinaCZe 2017 o nejoblíbenější turistickou destinaci Česka v kategorii Kudy z nudy – zážitek pro celou rodinu.

V pátém ročníku prestižní soutěže, pořádané agenturou Czech Tourism, byl Vodní dům zařazen mezi pět nejzajímavějších míst napříč republikou. O vítězi pak rozhodlo veřejné hlasování na webových stránkách soutěže.

Na Vodním domě hlasující nejvíce oceňovali například výrobek mraku, obří modely škeblí nebo relaxační místnost s velkým akváriem a samozřejmě venkovní atrium plné vodních herních prvků. Vodní dům nachystal i pro letošní sezónu některé novinky a vylepšení, takže určitě stojí za návštěvu, i pokud už jste tam jednou byli. V provozu je napuštěné expoziční jezírko, pod jehož hladinu se můžete podívat z vnitřní expozice. Uvidíte zde hejna

okounů, plotic, perlinů, z větších druhů pak kapry, candaty i několik štik. Zbrusu nová je naučná stezka venkovním areálem, která začíná v atriu a pokračuje kolem jezírka až k parkovišti. Jejich sedm zastavení je věnováno různým projevům vody v krajině. Procházka naučnou stezkou je dlouhá 300 metrů, vhodná i pro kočárky a návštěvníky na vozíku. S výjimkou infotabule v atriu Vodního domu, kam je potřeba si koupit vstupenku, je naučná stezka volně a zdarma přístupná i mimo otevírací dobu Vodního domu.

K aktivitám, které Vodní dům svým zvědavým návštěvníkům nabízí, patří také komentované prohlídky hráze blízké švihovské přehradě s průvodcem. Na tyto exkurze je však potřeba se předem objednat.

KZ

Ve Vodním domě si můžete prohlédnout také výrobek mraků (foto: V. Švajcr).